

A szabadidő mintázatai a középiskolákban¹

BOCSI VERONIKA² – KOVÁCS KLÁRA^{3,4}

ABSZTRAKT

Kutatásunkban arra keressük a választ, hogy mi jellemzi a magyar középiskolások szabadidő-el-töltését és milyen különbségek vannak a szabad idő mennyiségében, helyszínnek és intézménytípusok látogatásában iskolatípusonként. Hazánk oktatási rendszere szelektív – a szülői hatások erősek, így feltételezhető, hogy a művelődés- és szabadidő területén megfogható különbségek is erősek. Az iskola klímája, kapcsolattrendszere, a formális szervezet maga is generálhat egy szabadidős teret, emellett intézményi hatásokkal is számolhatunk (kortárskapcsolatok, tanári hatások, intézményi programok), tehát akár csökkentheti is a kulturális hátrányokat, vagy éppen hogy felerősítheti, továbbörökítheti ezeket. Kérdésünk, hogy a formális szervezeteknek (iskoláknak) milyen hatása van a középiskolások szabadidős preferenciáira. Képes-e korrigálni a társadalmi, kulturális hátrányokat? Milyen eszközök vannak az intézmények kezében: többek között be tudnak-e vezetni pl. magaskulturális aktivitási formákat az életmódba?

A tanulmány célja, hogy a szabadidő felhasználásának mintázatait a Magyar Ifjúság Kutatás 2012-es adatbázisát felhasználva mutassa be úgy, hogy az egyes iskolatípusok (szakiskolák, szakközépiskolák, gimnáziumok és szaktantervű gimnáziumok) jellegzetességeire fókuszálunk. Elemzésünkben a szabadidő becsült mennyiségét, annak színtereit, a „screentime” tevékenységek ráfordításait és a különböző művelődési intézmények látogatásának gyakoriságait mértük fel átlagok, khí-négyzet statisztika, variancia-analízis, faktoranalízis és lineáris regresszió segítségével. Az eredmények képletesen rajzolják meg az egyes iskolatípusok mintázatait, amelyek komoly, a művelődés és a szabadidő szférájában megfogható különbségekre utalnak.

KULCSSZAVAK: szabadidő, szabadidő-felhasználás, társadalmi egyenlőtlenségek, középiskolai tanulók

ABSTRACT

Free time allocation in various types of secondary schools

The aim of this study is analyse the free time allocation in different types of secondary schools in Hungary. The use of free time is connected with social inequalities and the agglomeration of

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Egyetemi docens, Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar.

³ Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.

⁴ Kovács Klára doktori tanulmányait a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Programjában végezte Szabó Ildikó témavezetésével, 2014-ben szerzett PhD-fokozatot. Szabó Ildikó első védett PhD-hallgatója pedig Bocsi Veronika volt, akivel később a Campus-lét kutatás során dolgozott együtt.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

cultural capital so these patterns are rooted most of all in the social background. Besides, educational sociology involves an institutional effect in this field as well. Hungary has got a selective educational system and the different types of secondary schools refer mainly to specific social groups so the differences in the use of free time can be significant.

The database of Hungarian Youth Research has been used during this analysis. This database is representative for regions, types of settlement, age and gender (N = 8000) and the subsample of secondary school students can be separated. Quantity of free time, places of free time, features of „screen time activities” and cultural activities have been analysed. Means, chi-square statistic, ANOVA-test, factor analysis and linear regression model were used. Our empirical findings show the different free time patterns of the subsamples (grammar school, secondary vocational school and vocational school).

KEYWORDS: *free time, free time allocation, social inequalities, secondary school students*

Bevezetés

SZABADIDŐ ÉS RÉTEG-HOVATARTOZÁS

A szabadidő felhasználását több szempontból is vizsgálhatjuk, ha annak mintázatait a réteg-hovatartozással kötjük össze. A szabadon felhasználható időkeretek, akár csak az életmód egésze, már az első szociológiai elméletekben is rétegtípusként jelenik meg (Weber 1987). Az egyes tevékenységekhez való hozzáférés lehetőségei (akár azok megfizethetősége, akár az egyéb jogosultságok révén) nem azonosak a különböző társadalmi rétegekből származó személyek számára, így azok tökéletesen alkalmasak arra a funkcióra, hogy az elkülönülés és a reprezentáció terepét képezzék (Veblen 1975). Bizonyos életmódelemeket ezáltal bizonyos társadalmi csoportok mintegy kisajátítanak, míg mások számára azok végzését mintegy ellehetetlenítik – így azok végzése státuszszimbólum-értékkel bír.⁵ Az egyes szabadidős aktivitási formák réteg-hovatartozása és presztízse ismert, így ha a társadalmi mobilitás célként fogalmazódik meg, akkor a végzett tevékenységek rendszere is átstrukturálódik vagy átstrukturálандóvá válik olyan módon, hogy a vágyott státusz jellegzetességeihez közelíti az egyén életmódját.

Mindez összekapcsolódhat a gyermeknevelési gyakorlatokkal és a különórák (11, Gordon – Győri 2008) rendszerével – az árnyékközpont helyzetbe hozó funkciója ezen elemek elsajátításának is a terepét képezi, s a társadalmi rekonverzióval és a mobilitás vágyával fonódhat össze. Ez az életmódváltás tehát az egész szocializációs folyamatra hatást gyakorol. A divatszociológiában ismert „leszivárgás” elmélete (Zsolt 2007) a szabadidős tevékenységek területén is értelmezhető, s ezzel a külön-

⁵ Gyáni (1999) leírásából tudjuk, hogy ez nem csupán a tevékenységek végzésének jogát, hanem akár időbeli- és térbeli korlátozásokat is jelenthetett például a városi térhasználat során (a szerző a budapesti köztérek használatának példáján keresztül mutatja be ezt a mechanizmust).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

böző hobbitevékenységek és a sportok rétegek közötti mozgása és státuszcsökkenése is modellezhető. Fontos azonban látnunk, hogy bár a szabadidő státuszgeneráló szerepe egyértelmű ténynek látszik, az egyéni mozgásterek mégis adóttak, s a személyiségiyek, habitusbeli elemek vagy a divat is alakítja az egyes tevékenységek életmódba való beépülését. Ezen kívül abba a hibába sem eshetünk, hogy a szabadidős tevékenységek rajzolatait egyértelműen az anyagi tőkével való ellátottsághoz kapcsoljuk (még akkor sem kapcsolhatjuk egyértelműen ahhoz, hogyha tudatában vagyunk annak, hogy bizonyos életmód- vagy magaskulturális elemek költségei jelentősek, sőt, éppen ezen költségek miatt generálhatnak sajátos réteg-hovatartozást). A társadalmi rétegződés feltérképezésekor és a különböző csoportok „arculatának” meghatározásakor a szabadidős és életmódbeli jegyek komoly fontossággal bírnak (Andorka – Hradil – Peschar 1995).

Jelen elemzés a középiskolások szabadidős mintázatait vizsgálja. A korosztály jellemzői annyiban módosítják az itt leírtakat, hogy az általunk vizsgált terület, tehát a szabadidő az ifjúsági életszakaszban (Gábor 1992, Zinnecker 1993) kitüntetett fontossággal bír. Ezekben az életévekben ugyanis azt feltételezhetjük, hogy a végzett tevékenységek sokkal inkább képezik az identitás alapját, s sokkal inkább tekinthetünk ezekre úgy, mint egy, a külvilág számára önmagunkat megmutató, ámde tudatosan konstruált „homlokzatra”. Úgy véljük, hogy az ifjúsági kultúra képes tompítani azokat a törésvonalakat az életmód és szabadidő területén, amelyeket az réteg-hovatartozás alakít ki a magasabb életkori kohorszokban. Az ifjúsági életszakasz félfüggetlen jegyei ugyanakkor lehetővé tesznek egy olyan életmódot, ahol a szabadidős tevékenységeknek nem csupán a fontossága nő meg, hanem annak ráfordításai is jelentősek.

A szabadidő és a magaskulturális tevékenységek

A szabadidő funkciói igen sokfélék lehetnek, s ezek hatásai kétségkívül pozitívak: felölelik a stresszoldást, a rekreációt, a képességek fejlesztését vagy a kreativitás megélesztését. Számunkra ezen tevékenységek egyik szelete kitüntetett fontossággal bír: ezek pedig a magaskulturálishoz és a művelődéshez kötődő aktivitási formák. Ezek speciális társadalmi hátterére már a művelődéstörténeti (Burke 1991) és a művészetszociológiai elemzések is rámutattak (Bourdieu 1978). A művelődésszociológiai vizsgálatok hangsúlyozzák, hogy a magyar társadalomban a kulturális fogyasztás területén megragadható egyenlőtlenségek jelentősek – erre utal Hunyadi (2005) azon vizsgálata is, amelyben a fogyasztás alapján kvintiliseket különít el, s a legalsó és legfelső ötöd „darábszámban” mért átlagos fogyasztása között kb. kétszázszoros különbséget mutat ki. A fiatalabb életévekben, tehát a munkavállalás és a családalapítás előtt a művelődési aktivitás magasabb szintet mutat (Füstös – Antalóczy – Hankiss 2010), ugyanakkor a különbségek minden bizonnyal ezekben a kohorszokban is élesek.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Bizonyos intézmények látogatása, a látottak és a hallottak dekódolása, vagy akár ezeknek a tevékenységeknek a végzése egyrészt tanulási és/vagy szocializációs folyamat eredménye, másrészt pedig a társadalmi helyzet reprezentációjának az eszköze. Ez utóbbi esetben látnunk kell, hogy ezek az alkalmak kevésbé sorolódnak a szabadon választott tevékenységek körébe (inkább a társadalmi kötelezettségek között helyezhetjük el azokat). Egy család társadalmi mobilitásának többgenerációs folyamatában ezeket az elemeket az idősebbeknek felnőtt korukban kell elsajátítaniuk (vagy akkor találkoznak ezek szükségességével), míg a fiatalabbak esetében ezeket a nevelési gyakorlatokba igyekeznek a szülők beleilleszteni. Mindez átszabja a gyermekek családi szocializációját, hiszen abban a Burke (1991) által is leírt elit kultúra elemei kitüntetett szerepet kapnak és elvárásként jelenhetnek meg (még akkor is, ha a szülők maguk ezeket a javakat-készségeket kevésbé vagy egyáltalán nem birtokolják). Ha ezt a gondolatmenetet a magyar fiatalok szocializációjához illesztjük, akkor egyrészt az óvodák és iskolák falain belül biztosított különórák (amely már a köznevelés intézményi hálózatában is versenyt generál a kínált tevékenységek tekintetében), másrészt pedig az árnyékotatás jelenségköre juthat az eszünkbe. Fontos látnunk, hogy a különórák a szabadidő mennyiségét csökkentik, ugyanakkor abba a hibába sem eshetünk, hogy minden esetben társadalmi elvárásokkal magyarázzuk a részvételt. Az azonban bizonyos, hogy ezeknek a foglalkozásoknak a választottsága, a társadalmi mobilitással és rekonverzióval összefüggenek – még akkor is, hogy ha maguk a résztvevők ezekkel a motívumokkal nincsenek is tisztában minden esetben.

A szabadidő átalakulása, avagy a „screentime” tevékenységek megjelenése

Az utóbbi évtizedben a szabadidős tevékenységek rendszere nagymértékben alakult át, s ennek egyik legfontosabb eleme az ún. monitor előtt töltött időkeretek kibővülése. Ez kezdetben a televíziózás hosszának a megnövekedésében mutatkozott meg, később a számítógép- és internethasználat elterjedésével, majd pedig az okostelefonok és a tabletek használatával még jelentősebb átalakuláshoz vezetett (Kalenkoski – Pabilonia 2012). Az egyes eszközök súlya társadalmi csoportonként minden bizonnyal eltérő, s longitudinálisan is változik. Az internet használatának az életmódban való beépülése sokkal inkább érintette a fiatalokat – a KSH legutóbbi időmérlegvizsgálatában az internethasználat átlaga a napi tizenöt percet sem érte el (I2) – igaz azonban, hogy a tevékenységet ténylegesen végzők esetében (tehát a „C” tábla alapján) jóval magasabb napi ráfordításokkal számolhatunk (92 perc).⁶ A kü-

⁶ Az időmérleg vizsgálatok „A” táblája az átlagos ráfordításokat tartalmazza, a „B” tábla a tevékenységeket végzők százalékos arányait, míg a „C” tábla a tevékenységeket ténylegesen végzők ráfordításait.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

lönbség azonban arra utal, hogy a magyar társadalom egy komoly hányada az interneten „kívül” éli mindennapjait. A fiatalok tevékenységstruktúráját azonban átszövik a screentime tevékenységek, s az internetes jelenlét komoly terepét képezi az én-reprezentációnak is.

A screentime tevékenységek kibővülése nagymértékben alakította át a végzett tevékenységek rendszerét. Egyrészt látnunk kell, hogy ezeket az időkereteket a fiataloknak valahonnan át kellett csoportosítaniuk, ami a monitoron kívül aktivitási formákat minden bizonnyal egysíkúbbá tette (az átcsoportosítás az olvasás, sport, társas élet stb. területéről egyaránt történhetett). Másrészt ezek a tevékenységek kitölthetik a korábbi „holt” időtereket, például az ingázás vagy a várakozások időtartamait. A társas kapcsolatok fenntartásának, gondozásának tevékenységei jelentős részben a közösségi oldalakra helyeződtek át. Valószínűleg minden mechanizmussal számolnunk kell, s nem tekinthetünk az újonnan kiformalódó időkeretre úgy, mintha egy teljesen új, előzmények nélküli tevékenységként jelentek volna meg a fiatalok életmódjában.

A screentime tevékenységeket is vizsgálhatjuk az egyenlőtlenségek aspektusából. Míg a különböző IKT-eszközök elterjedésének korai szakaszaiban a hozzáférés mentén találhatunk eltéréseket, az általánossá válás időszakában már a használat módja és tartalma az, amiben a szociokulturális háttérváltozók hatásait megragadhatjuk (Nagy R. 2006).

A „screentime” tevékenységek ugyanakkor másfajta szabadidő-használatot eredményeznek. Ezen időkeretek egy jelentős része ún. fragmentált szabadidő – pár perces, gyakran ismétlődő ráfordítások jellemzőek, amelyeket gyakran más tevékenységekkel szimultán végzünk. Ezen kívül fontos sajátosság az is, hogy a korábban jól lehatárolható eszközhasználat (televízió, videó stb.) határai összefolynak, s nehezen eldönthetővé válik, hogy milyen kategóriába sorolódik például egy sorozat letöltése, majd megtekintése. (Erre a kérdéskörre a kutatások konceptualizálásakor mindenképpen nagyobb figyelmet kell fordítani, hiszen egyáltalán nem egyértelmű, hogy mi minősül internethasználatnak és mi televíziózásnak.) Korábbi, az egyetemista populációt kvalitatív eszközökkel felmérő vizsgálatunk eredményei arra utalnak, hogy a screentime tevékenységek az életmódot hektikussá teszik, beleszűrődnek a korábbi a nyugalmi periódusokba, és az egyént függőség irányába is elmozdíthatják (Bocsi 2013).

A változás mindenképpen komoly volumennel bír. Ha a KSH vizsgálatában leválasztjuk a legfiatalabb kohorszt, tehát a 15–19 éveseket, akkor a 2009/10-es vizsgálat során a televíziózás, internethasználat és a videózás összevont változója 126 perces napi átlagot kap az „A” táblában. Egy 2014-es, az ország több járását lefedő vizsgálat során, amelyben ötödikes és nyolcadikos diákok kerültek a mintába (N= 552 és 438), a televíziózás és a számítógép, valamint a játékkonzol használatának aggregált időtartama majdnem négy órát tett ki. (Igaz, ezt önbevallással, és nem napló alapon történő felvétellel mérték.) (Bocsi 2015). A Nemzeti Média és Hírközlési

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Igazgatóság 2014-es felmérése egyrészt rámutat arra, hogy az internetezés technikai háttere erősen korosztályfüggő (a 15–19 évesek az okostelefonok használatát részesítik előnyben), másrészt pedig a ráfordítás időtartamait is elemzi. A vizsgálat napi 3,1 óra aktív internethasználatot, és összesen öt órás kapcsolódási időtartamot mutatott ki a vizsgált korosztályban (13). A különböző kutatások által reprezentált változás egyértelmű – a fiatalok életmódja igen komoly mértékben alakult át az elmúlt egy évtizedben.

A „screentime” tevékenységeket azonban nem sorolhatjuk egyértelműen a szabadidő kategóriájába. Tudjuk, hogy az oktatás és az internethasználat összefonódhat, de a vásárlás és az ügyintézés egy jelentős része is a hálózaton keresztül valósul meg. Tanulmányunkban a magaskulturális művelődési tartalmak fogyasztására is kitérünk – korábbi kutatásaink, amelyeket a Debreceni Egyetemen végeztünk hallgatói mintában, arra utalnak, hogy ezzel a lehetőséggel a diákok relatíve ritkán élnek (Bocsi 2014).

Az iskola és a szabadidő kapcsolatáról

A fenti két terület kapcsolatát több oldalról is megközelíthetjük. Egyrészt, felfoghatjuk az iskolai tevékenységeket oly módon, mintha a fiatalok kötött ideje volna, s így az iskolai leterheltségeket egy, a szabadidő mennyiségét alakító tényezőként értelmezhetjük. Logikus volna tehát az, hogy a nagyobb fokú iskolai követelmények a szabadidő mennyiségét csökkentik – azonban ez az összefüggés a felnőtt populáció esetében sem mindig igaz a munka-szabadidő analógiájakor. Másrészt a szabadidő esetében nem csupán mennyiségi, hanem minőségi kritériumokkal is számolnunk kell.

A magyar oktatási rendszerre a szelektivitás jellemző (Csapó 2003, Csapó et al. 2009). Ez felerősítheti egyrészt az iskolatípusonkénti szociokulturális háttérkülönbségeket például egy szakiskolás és egy gimnazista között – s mindezt a szabad iskolaválasztás és a szerkezetváltó gimnáziumok lehetősége is fokozza. A nemzetközi szakirodalom mindezt egy teljesítményorientált gyermeknevelési értékterrel hozza kapcsolatba (Freidlmeier et al. 2008), amely értelemszerűen hat a fiatalokkal kapcsolatos elvárásokra, egyfajta elérendő tudásszintre, a nevelési gyakorlatokra (beleértve a különórák rendszerét), s interiorizációja révén mindez a fiatalok önmagukra irányuló elvárásaként is megjelenhet. Ha mindezt továbbgondoljuk, a jelenséget a Riesman-féle (1983) belülről irányított emberképéhez tudjuk illeszteni. Az eredmény egy, a társadalmi mobilitás és a rekonverzió érdekében kialakított tanulásközpontú életmód lehet, ahol a szabadidő szférája lecsökkenthető. Erre a tanulóorientált életmódra utalnak Szénay (14) vizsgálati eredményei is, amely egyrészt erőteljes eltérést mutat ki az iskolatípusok között a diákok „munkaideje” kapcsán, másrészt pedig azt is megállapíthatja, hogy a leterheltség mértéke évfolyamonként változik. A 10. évfolyamon a gimnazisták 40%-ának több mint heti 55 óra a kötött ideje (ami

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

jelentősen haladja meg a napi nyolc órás munkaidőt öt napos munkahéttel számolva), a szakiskolások esetében azonban jóval kedvezőbb mintázatokat kapunk.

Az iskolák kapcsán azonban azok hatásmechanizmusai is számolnunk kell. Az intézmények ugyanis komplex hatást gyakorolnak a diákokra – még akkor is, ha ezt sok esetben nem a formális keretek között, és nem is a manifeszt céloknak megfelelően teszik. A kortárs kapcsolatok hálója mintegy keretét adja a fiatalok szabadidős színhelyeinek és a választott tevékenységeiknek. Ráadásul a kortárs kapcsolati hálóik túlnyúlnak az intézményi határokon, így az iskolai hatások leválasztása komoly kihívást jelenthet egy vizsgálat során.

Fontos kérdés az is, hogy az egyes intézmények hogyan kísérlik meg, és mennyire képesek korrigálni azokat a hátrányokat, amelyek a szabadidő felhasználásának a területén jelentkeznek. Sikerül-e egyfajta belső igényre alakítani, s hosszabb távon is rögzíteni azokat a tevékenységeket, amelyek művelődéshez kapcsolódnak. Azon is el kell gondolkoznunk, hogy a kötelező jelleggel előírt szabadidős tevékenységek mennyire vágnak egybe a diákok elképzeléseivel saját szabadidő-felhasználásukról, s milyen típusú programok azok, amelyeknek pozitív hatása ténylegesen is kimutatható. Az általános iskolák alsó tagozatán bevezetett egész napos iskola rendszere például ebbe az irányba, tehát az irányított szabadidő felé mutat – ugyanakkor a kialakuló rendszer működésében és hatásmechanizmusában számos korrigálandó terület mutatható ki (Imre 2015).

S bár úgy véljük, hogy az egyes intézmények szabadidős és életmódjegyekkel leírható klímájához pusztán kvantitatív kutatási technikák nem elegendőek, tanulmányunkban mégis megpróbáljuk megragadni az egyes iskolatípusok jellegzetességeit, illetve kiszűrni a háttérváltozók hatásait, hogy megtudjuk, befolyásolja-e pusztán a közepfokú intézmény típusa a diákok szabadidős és művelődési szokásait.

Az elemzés módszertana

Kutatási kérdéseink megválaszolásához a Kutatópont által készített Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatbázisát használtuk fel. A survey során 8000 15 és 29 év közötti fiatalal töltettek ki kérdőívet. A minta reprezentatív korra, nemre és életkorra. Az adatbázisban leválogattuk a középiskolás korosztályt (N=1927). A mintában 403 fő szakiskolában, 859 fő szakközépiskolában, 613 fő gimnáziumban és 52 fő szerkezetváltó (6 vagy nyolcosztályos gimnáziumban) tanult. Bár ez utóbbi esetben igen alacsony elemszámot láthatunk, de korábbi kutatási eredmények igazolják, hogy ezekben az iskolákban lényegesen jobb társadalmi háttérrel bírnak a fiatalok, mind a szülők iskolai végzettségét, mind a háztartások anyagi helyzetét illetően és a legáltalánosabb a hátrányos (roma) származású diákok aránya (Bocsi 2016). Iskolatípusonként megvizsgáltuk a szabad idő becsült mennyiségét, a helyszíneket, illetve az egyes tevékenységekre fordított időmennyiséget. Az egyes szabadidős intézmények

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

látogatásának gyakorisága változókból faktorelemzéssel preferenciákat különböztettünk meg, majd lineáris regresszióval vizsgáltuk meg az iskolatípus, a roma származás és a hagyományos szociokulturális háttérváltozók (nem, szülők iskolai végzettsége, szubjektív anyagi helyzet, lakóhely településtípusa) hatását e preferenciákra.

Kutatási eredmények

A Magyar Ifjúság 2012-es vizsgálatából kitűnik, hogy a fiatalok szabadidő eltöltésére a maradék-szemlélet jellemző: a fiatalok rendszerint otthon, mediatisált környezetben töltik a munkán, tanuláson és egyéb kötelezettségeken túli idejüket, de a tévénézés vagy zenehallgatás is egyre inkább háttérbe szorul. Kiemelkedő körökben az internetezéssel, az online tevékenységekkel kapcsolatos időtöltés, ami olykor átveszi a család, az iskola vagy éppen munka által korábban uralt közegeket és tevékenységeket. Ma már a fiatalokat nem szabadidős programokon részt véve, hanem sokkal inkább a képernyő előtt ülve kell elképzelnünk (Nagy 2013). Ha csak a középiskolásokot vizsgáljuk, ez a tendencia még inkább érvényesülni látszik, hiszen ők már az ún. Z-, sőt α -generáció tagjai, akik szinte születésüktől kezdve folyamatosan használták az IKT-eszközöket, s a szocializációjukat, értékvilágukat, így a szabadidős preferenciáikat is rendszeresen meghatározza az internet világa.

Elemzésünk első lépéseként a szabadidő napi mennyiségét vizsgáltuk meg. A fiatalok ennek mennyiségét majdnem napi kilenc órára becsülték – szignifikáns különbségeket pedig nem találtunk abban az esetben, ha iskolatípusonként elemeztük a ráfordításokat. (Itt meg kell jegyezni, hogy e kérdésben az önbevallás torzíthat.) Az egyes helyszínek vizsgálatakor (1. táblázat) azonban már megfoghatók az eltérések az alminták között: a szakiskolások hétvégén és hét közben is sokkal egységesebb preferenciákkal bírnak. Leginkább rokonoknál, barátoknál vagy otthon töltik szabadidejüket, esetleg az utcán, valamilyen nyílt területen (a természetben) tartózkodnak. A gimnazisták esetében erőteljesen tudjuk kimutatni az értelmiségi habitus jegyeit. Az ide járó fiatalok inkább preferálnak olyan kulturális, művelődési helyszíneket, mint a klubok vagy művelődési házak (hétköznap), illetve a kulturális intézmények (hétfvégén). A természet mint színtér esetében a szerkezetváltó gimnáziumba járók és a szakiskolások között eltérő használati módokat sejtünk, a kérdőív alapján azonban erre a kérdésre nem kaphattunk pontosabb választ.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

1. táblázat: A szabadidő helyszínei hétközben és hétvégén iskolatípusonként

<i>Hétköznap</i>		<i>Hétvégén</i>	
<i>Iskolatípus</i>	<i>Jellemző helyszínek</i>	<i>Iskolatípus</i>	<i>Jellemző helyszínek</i>
szakiskola	rokonoknál, természetben	szakiskola	barátok, utca
szakközépiskola		szakközépiskola	barátok
gimnázium	klubok, művelődési házak	gimnázium	kulturális intézmény
szerkezetváltó gimnázium	klubok, művelődési házak, természetben	szerkezetváltó gimnázium	kulturális intézmény

$p < 0,05$

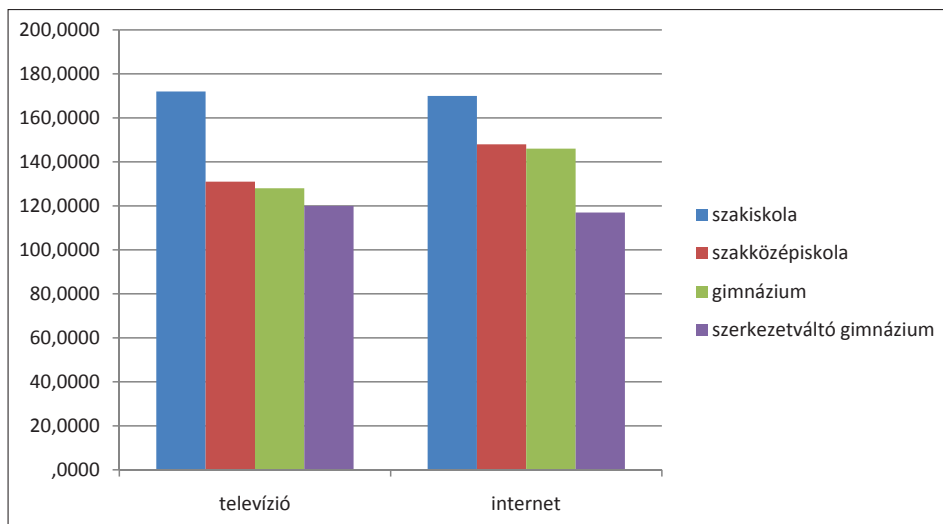
Forrás: Saját szerkesztés, Magyar Ifjúság 2012 alapján

A következő vizsgált kérdésünk az volt, hogy mivel is töltik a szabadidejüket a magyar középiskolások. Ha iskolatípusonként vizsgáljuk ezt a kérdést, akkor azt láthatjuk, hogy hétvégén, amikor több szabad idejük van, a szakiskolások töltik leginkább semmittevéssel a szabadidejüket, emellett a gyermeknevelés is az ő esetükben jelenik meg, ami összefügg ennek az almintának a családszerkezeti sajátosságaiival. A gimnazisták esetében sokkal színesebb, tartalmasabb, aktívabb szabadidő-eltöltést tapasztalhatunk: az ő esetükben a legmagasabb az olvasásra, valamilyen művészeti vagy alkotó tevékenységre (alkotó munkára, fényképezésre, filmezésre) és rekreációs sporttevékenységre (kirándulásra, túrázásra) fordított napi időmennyiség (ANOVA, chí-négyzet próba, $p < 0,05$). Ugyanakkor hétvégén a szakközépiskolások és a gimnáziumokba járók többet használnák az internetet és a játékkonzolokat (ez utóbbi esetben a jobb anyagi körülmények nyilvánvalóan szerepet játszhatnak). Ha a „screentime” tevékenységeket vizsgáljuk meg, akkor lineáris rajzolatokat láthatunk: legtöbbször a szakiskolások és szakközépiskolások interneteznek és televízióznak, a legkevesebbet pedig a szerkezetváltó gimnazisták. Ez minden bizonnyal összefügg a gimnazisták már kimutatott színesebb szabadidő-felhasználásával (1. ábra).

A Magyar Ifjúság 2012 eredményei szerint a magaskultúrához kapcsolódó tevékenységek alig játszanak szerepet a fiatalok életében. A korábbi adatbázisokhoz viszonyítva egyre nagyobb azoknak a fiataloknak az aránya, akik soha nem vesznek részt magaskulturális programokon (Nagy 2013). A rajzolatokat azonban komoly mértékben magyarázza az egyének szociokulturális háttere. Ezeket az eredményeket korábbi, debreceni egyetemisták és nyíregyházi fiatalok körében végzett kutatásaink is igazolták (Kovács 2012; 2016). Az egyes szabadidős intézmények, helyszínek látogatásának gyakoriságát faktorelemzésnek vetettük alá és két szabadidős preferenciát különböztettünk meg a középiskolás körében: az elsőt magaskultúrára irányuló preferenciának neveztük el (olyan helyszínek tartoznak ide, mint a színház,

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

1. ábra: Tevékenységek becsült ráfordításai naponként percben megadva

$p < 0,05$

Forrás: Saját szerkesztés, Magyar Ifjúság 2012 alapján

artmozi, hangverseny, könyvtár, múzeum, opera stb.), a második pedig a kommersz nevet kapta (ide tartozott például a multiplex moziba, kávézóba, kocsmába vagy étterembe járás – 2. táblázat).

2. táblázat: Az egyes szabadidős intézmények látogatásának faktorsúlyai

	Magaskultúrára irányuló	Kommersz
Színház	,731	,284
Artmozi	,579	,231
Hangverseny	,590	,281
Könyvtár	,698	,101
Könyvesbolt	,608	,388
Múzeum, kiállítás	,737	,289
Opera	,652	,060
Multiplex	,388	,488
Kávéház	,215	,740
Kocsmá	,031	,565
Étterem	,380	,604

Forrás: Saját szerkesztés, Magyar Ifjúság 2012 alapján

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A szakiskolásokra esetében mind a két faktor negatív értékei jellemzőek. A szakközépiskolák, illetve a négyosztályos gimnáziumok esetében a magaskultúrára irányuló faktor értéke már pozitív, a kommersz rajzolat azonban negatív átlagot vesz fel. Egyedül a szerkezetváltó gimnáziumok diákjainak esetében találhatunk pozitív értékeket (3. táblázat).

3. táblázat: A faktorszokók átlagai iskolatípusonként

	Magaskultúrára irányuló	Kommersz
Szakiskola	-0,32	-0,30
Szakközépiskola	0,06	-0,11
Gimnázium	0,35	-0,05
Szerkezetváltó gimnázium	0,77	0,14

Forrás: Saját szerkesztés, Magyar Ifjúság 2012 alapján

Elemzésünk utolsó szakaszában többlépcsős lineáris regresszióval vizsgáltuk meg az iskolatípus és a társadalmi-demográfiai háttérváltozók hatását az egyes szabadidős preferenciákra. A magaskultúrára irányuló szabadidő-eltöltés esetében azt láthatjuk, hogy minden modellben a nemnek van hatása: a lányokra inkább jellemző ez a preferencia. A társadalmi háttérváltozók közül az anya iskolai végzettsége bír még pozitív hatással. Minél magasabb az anya iskolai végzettsége, annál inkább lesz a gyerekekre is jellemző az ilyen típusú intézmények látogatása. Ez pedig jól igazolja azt a tényt, hogy ha a családi szocializáció során az anya magaskulturális tőkéje ily módon érvényesül: fontos számára, hogy a család részt vegyen ilyen kulturális programokon, s ezáltal a gyermek életmódjába is beépülnek ezek az elemek. Ez a beállítottság még középiskolás korban is megmaradhat annak ellenére, hogy ebben a korosztályban a társas kapcsolatok átstrukturálódnak, s a kortársak képezik gyakorlatilag a legerősebb szocializációs színteret. Ugyanakkor az iskolatípus beemelésével ez a hatás eltűnik: ha egy gyerek szerkezetváltó gimnáziumba jár, akkor az iskola által szervezett programokon szerzett kulturális élmények és tapasztalatok felülírják a családi szocializációs hatásokat, akár a hátrányokat is (például ha a szülőknek alacsony az iskolai végzettsége). A szerkezetváltó gimnázium pozitív hatása arra is ráerősít, hogy milyen jelentős szelekciós mechanizmusok érvényesülnek a hazai oktatási rendszerben a szabadidős preferenciák mentén is. Más változóknak, mint például a településtípusnak, nem volt befolyásoló ereje, ami arra utal, hogy nem a lehetőségek hiánya az, ami meghatározza a kultúrafogyasztás eme módjait, annak ellenére, hogy jól tudjuk, településtípusonként igen jelentős eltérések vannak az ilyen programokhoz való hozzáférésben.

A kommersz szabadidős rajzolat, úgy tűnik, sokkal inkább függ a társadalmi háttértől, hiszen a szubjektív anyagi helyzetnek, a roma származásnak és a budapesti

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

lakóhelynek van befolyásoló ereje. Minél jobb az egyének az anyagi helyzetéről való véleménye, annál inkább lesz rá jellemző ez a preferencia, míg a roma származás csökkenti az e tevékenységekben való részvételt. A budapesti lakóhely esetében negatív összefüggést találunk, ami arra utal, hogy az ott lévő szabadidős lehetőségek sokszínűsége inkább más preferenciák felé mozdítja a középiskolásokat. A többi változó esetében nem tudtunk magyarázó hatást kimutatni. Az iskolatípus esetében ezt azzal magyarázhatjuk, hogy az ebbe a faktorba tartozó tevékenységek a mai középiskolások mindennapi életének szerves részét képezik, s a részvételt leginkább az határozza meg, hogy saját bevallása szerint mire milyen anyagi helyzet jellemző, mennyire engedheti meg magának, hogy ilyen helyekre járjon. Ezt pedig megerősíti a roma származásra vonatkozó eredmény is, hiszen ismeretes, milyen magas körökben a hátrányos helyzetűek aránya. A regressziós együtthatókat a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat: A szabadidős faktorok regressziós modelljei

	Magaskultúrára irányuló szabadidő-eltöltés			Kommersz szabadidő-eltöltés		
	1.	1.	2.	3.	2.	3.
Nem (0 férfi, 1 nő)	,211***	,172***	,169***	-,046	-,057	-,053
Szubjektív anyagi helyzet (0 rossz, 1 jó)	,068	,008	,011	,132***	,113*	,121**
Roma származású-e (0 nem bír roma identitással, 1 roma identitása van)	-,060	-,027	-,027	-,109***	-,100*	-,100*
Anyai iskolai végzettsége osztályokban	,138**	,104*	,097	-,007	-,011	-,012
Apa iskolai végzettsége osztályokban	,000	-,014	-,022	,100*	,091	,097
Szakközépiskolába jár		-,092	-,091		-,145	-,151
4 osztályos gimnáziumba jár		,079	,076		-,062	-,063
Szerkezetváltó gimnáziumba jár		,120*	,124*		-,031	-,038
Szakiskolába jár		-,207	-,203		-,159	-,160
Budapest (0 nem, 1 igen)			,047			-,081
Megyei jogú város (0 nem, 1 igen)			,012			-,044
Megyeszékhely (0 nem, 1 igen)			,059			,047*
Kisváros (0 nem, 1 igen)			-,028			,002
R ²	,091	,152	,159	,071	,077	,088

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Következtetések

A fiatalok szabadidő-eltöltését vizsgálva azt láthatjuk, hogy az erőteljesen kapcsolódik a digitális eszközökhöz, s egyre inkább beszűkül, egysíkúvá válik. A kutatási eredmények azt is alátámasztják, hogy a preferenciák esetében egyre inkább háttérbe szorulnak a társalmi háttérváltozók mentén kialakult egyenlőtlenségek, illetve azok új szinteken való érvényesülését tapasztalhatjuk. Saját empirikus munkánk legfőbb eredményének az tekinthető, hogy a magaskultúrára irányuló szabadidő-eltöltésben lévő egyenlőtlenségek közvetve, az iskolatípusokon keresztül érvényesülnek, s kifejezetten a szerkezetváltó iskolák társadalmi és kulturális miliője kedvez ezen tevékenységeknek, illetve az ide kapcsolható intézmények látogatásának. Ugyanakkor azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a klasszikus szocio-ökonomiai magyarázó változók mellett a jövőbeni vizsgálatokba új, elsősorban a társas kapcsolatokhoz, a szocializációhoz, az életmódhoz, esetlegesen ifjúsági (szub)kultúrákhoz kapcsolódó tényezőket is be kell majd vonnunk.

Mindazonáltal azt is kijelenthetjük, hogy a hagyományos, anyagi és etnikai helyzethez kapcsolódó hátrányok sem tűntek el teljes mértékben az általunk kommersznek nevezett szabadidő-eltöltési formákban (moziba, kocsmába, étterembe, kávézóba járás). A rosszabb anyagi helyzetben lévő, illetve a roma középiskolásokra kevésbé jellemző e helyszínek látogatása. A településtípus változója ugyanakkor a magaskultúrára irányuló szabadidős faktor elfogadottságát nem alakította, míg a kommersz mintázat esetében nem „lineáris”, tehát a kedvezőbb póluson nagyobb elfogadottságot felmutató kapcsolat rajzolódott ki előttünk.

A Z és α -generáció (azaz a screenagerek (Horkai 2002, Nagy 2013) szabadidő-eltöltésében egyre nehezebben tapinthatók ki a felnőtt társadalom esetében látható, „kemény” háttérváltozók által kiformált mintázatok, éppen ezért a továbbiakban már sokkal árnyaltabban kell vizsgálni az internethez és digitális eszközökhöz kapcsolódó időtöltés minőségét, s az ebben rejlő társadalmi egyenlőtlenségeket.

Irodalom

- Antalóczy, T. – Füstös, L. – Hankiss, E. (2010): Magyarország kulturális térképe. In: Antalóczy, T. – Füstös, L. – Hankiss, E. (szerk.): Mire jó a kultúra? Jelentés a magyar kultúra állapotáról. Budapest, Magna Produkció, 14–53.
- Bocsi, V. (2013): Az idő a campusokon. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Bocsi, V. (2014): Leisure Time at Campuses: Edification of a Focus Group Examination In: Budzowski, K – Láczy, M. (szerk.): Poland, Hungary, the World. Selected Aspects of Contemporary Economy, Culture and Science. Krakow, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 21–30.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Bocsi, V. (2015): Különórák és szabadidő az általános iskolákban. In: Imre, A. (szerk.): *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI), 135–156.
- Bocsi, V. (2016): Expanzió és szelektivitás. Oktatási helyzetkép a rendszerváltás után. In: Nagy, Á. – Székely, L. (szerk.): *Negyedszázad – Magyar Ifjúság 2012*. 440 p. Budapest, ISZT Alapítvány; Excenter Kutatóközpont, 147–178.
- Bourdieu, P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Burke, P. (1991): *A népi kultúra a kora újkori Európában*. Budapest, Századvég.
- Csapó, B. (2003): Az iskolai osztályok közötti különbségek és az oktatási rendszerdemokratizálása. *Iskolakultúra*, 13(8). 107–117.
- Csapó, B. – Molnár, Gy. – Kinyó, L. (2009): A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. *Iskolakultúra*, 18(3–4). 3–14.
- Friedlmeier, W. – Schäfermeier, E. – Vasconcellos, V. – Trommsdorff, G. (2008): Self-Constructed and Cultural Orientation as a Predictor for Developmental Goals: A Comparison between Brazilian and German Caregivers. *European Journal of Developmental Psychology*, 5(1). 39–67.
- Gábor, K. (1992): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Budapest, Oktatáskutató Intézet.
- Gordon-Győri, J. (2008): Tömegoktatás és kiegészítő magánoktatás-ipar. *Educatio*, 17(2). 263–274.
- Gyáni, G. (1999): *Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- Horkai, A. (2002): Screenagerek. Kvalitatív kutatás a középiskolások körében. *Educatio*, 11(1). 153–158.
- Hunyadi, Zs. (2005): A kulturális fogyasztás és a szabadidő eltöltésének néhány jellemzője. In: Enyedi Gy. – Keresztély, K. (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 91–109.
- Imre, A. (szerk.) (2015): *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI).
- Kalenkoski, M. CH. – Pablonia, S. (2012): Time to work or time to play: the effect of student employment on homework, sleep and screentime. U.S. Bureau of Labour Statistic, Working Paper 450. 2011. October.
- Kovács, K. (2012): Szabadidő és Sport a Debreceni Egyetemen. In: Dusa, Á. R. – Kovács K. – Nyüsti, Sz. – Márkus, Zs. – Sőrés, A. (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok II*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 209–232.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Kovács, K. (2016): Szabadidő-eltöltés és sportolás a nyíregyházi fiatalok körében. *Acta Medicina et Sociologicae* (7)20-21.112-130. DOI 10.19055/ams.2016.7/20-21/6
- Nagy, Á. (2013): Szabadidős tervek és tevékenységek. In: Székely, L. (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*. Kutatópont, Budapest, 211–228.
- Nagy, R. (2006): Digitális egyenlőtlenségek: Mítosz vagy valóság? Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében. PhD-értekezés, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola.
- Riesman, D. (1983): *A magányos tömeg*. Budapest, KJK.
- Veblen, T. (1975): *A dologtalan osztály elmélete*. Budapest, KJK.
- Weber, M. (1987): Rendek és osztályok. In: Weber, M: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. I.* Budapest, KJK. 303–308.
- Zinnecker, J. (1993): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: Gábor, K. (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Budapest, Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 5–29.
- Zsolt, P. (2007): *Divatszociológia*, Budapest, Pro Die Kiadó.

Internetes források

11. Réti M. (2009): Az árnyékkoktatás. In. Szárny és teher. A magyar oktatás helyzetének elemzése. Háttéranyag. 17–21.
<http://mek.oszk.hu/07900/07999/pdf/szarny-teher-oktatas-hatteranyag.pdf>
Letöltés ideje: 2014. augusztus 25.
12. Központi Statisztikai Hivatal. Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idomerleg/idomerleg0910.pdf>
Letöltés: 2016.06.03.
13. Lakossági internethasználat. Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság.
http://nmhh.hu/dokumentum/166308/internet_2014_webre.pdf
Letöltés: 2016.06.03.
14. Szénay M.: A diákok munkaideje.
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=munkaterhei-Szenay-diakok>
Letöltés ideje 2014. augusztus 23.